

על כבוד ועל אהבה

שיעור בנושא כבוד האדם

מטרות השיעור

1. להבין את הקונפליקט שבנתינת יחס אנושי לאדם שהתנהג בצורה לא אנושית.
2. ללמוד כי ערך "כבוד האדם" מבוסס על היות האדם נברא בצלם א-להים.
3. לדון בנושא זכותו של כל אדם לכבוד אנושי בסיסי.
4. להגדיר את המונח "כבוד אנושי בסיסי".

מבוא

קל להתייחס בכבוד לאנשים שאנחנו מכבדים. אבל, הזכות לכבוד נתונה לכל אדם. האם עלינו לתת יחס של כבוד גם לאנשים שאנחנו "לא סובלים", לאנשים שאנחנו לא מעריכים, לאנשים שבעצמם לא נוהגים בכבוד כלפי אחרים? ומה בכלל כולל "יחס של כבוד", מהו רף המינימום שלו? בנושאים אלה נעסוק בשיעור זה.

מהלך הפעילות

התחלקו לשלוש קבוצות.

בכל קבוצה: בחרו אירוע אחד מתוך השניים, קראו אותו, ודונו בדילמה.

גבשו טיעונים בעד נתינת כבוד לכל אדם. גבשו טיעונים נגד נתינת כבוד לכל אדם. גיבוש הטענות ייעשה בעזרת לימוד משותף של המקורות (שימו לב! עליכם למצוא טיעונים הגיוניים ומנומקים, תוכלו להיעזר במקורות ובהיגדים הצמודים להם). לאחר גיבוש הטענות, ערכו דיון וגבשו החלטה.

במליאת הכיתה: בקשו מנציג כל אחת מהקבוצות להציג את האירוע שדנה בו ואת הנימוקים שגיבשה.

קיימו דיון מסכם במליאת הכיתה. היעזרו בשאלות הבאות:

האם לדעתכם יש לתת יחס אנושי לכל אדם, ללא קשר למעשיו ולתכונותיו? מדוע? לדעתכם, האם יש אנשים שמאבדים את זכותם לקבל יחס אנושי בעקבות מעשיהם? הגדירו בעזרת האירוע הנוסף (פרשת גואטה) מהו כבוד בסיסי המגיע לכל אדם.

תשמעו סיפור:

אירוע 1

חנן, בן 52, הורשע בביצוע מעשים מגונים באחייניתו בת ה-6 ונידון למאסר ממושך. האסירים האחרים נוהגים להציק לו ולהתעלל בו בדרכים שונות - בלילות למשל הם מעירים אותו כל כמה דקות ואינם מאפשרים לו לישון, גוזרים את בגדיו, מפזרים עפר במזונו ועוד. הסוהרים מודעים למעשים אלה אך בוחרים להתעלם. חנן מבקש משלטונות בית הסוהר להתערב ולהורות לסוהרים להגן עליו מפני האסירים המתעללים בו.

אירוע 2

שרה, בת 35, הורשעה ברצח קשישה במהלך שוד. היא נידונה למאסר ממושך. בעת ביצוע העבירה הייתה שרה בתחילת הריונה וכעת - כשהיא מרצה את עונשה בכלא - הולך מועד הלידה ומתקרב. שרה מבקשת משלטונות הכלא להתיר לה לגדל את התינוק שייוולד לה בתוך הכלא ולא להפרידו מעליה.

יחס אנושי מגיע בכל מצב!

עלינו לדעת כי נקודת חיים אור וקודש תמיד לא זזה מהצלם הא-להי שנחנן בו האדם בכלל, וחוננו בו כל עם ולשון, כל אחד לפי ערכו".
הראי"ה קוק, מוסר אביך, עמ' נ"ז

"...ואהבת לרעך שהוא כמוך - שווה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם א-להים, והרי הוא אדם כמוך, וזה כולל לכל בני אדם, שכולן נבראים בצלם".
הרב נפתלי הרץ ויזל, פירוש "הביאור", ויקרא יט, י"ח

[האמירה הבאה מובאת במסגרת דיון שערכו חכמים בשאלה מהו הגובה הראוי של בית הסקילה שממנו הודפים את הנידון למוות, כך שיהיה גבוה מספיק כדי להביא למותו אך לא עד כדי שיגרור לפיזור איברי ההרוג].

"אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא, אמר קרא, אהבת לרעך כמוך. ברור לו מיתה יפה."
סנהדרין מה, ע"א

"אהבת הבריות צריכה להיות חיה בלב ובנשמה, אהבת כל האדם בייחוד, ואהבת כל העמים כולם..."

מהו "כבוד בסיסי"?

לפניכם סיפור אמיתי, שהתרחש במדינה לפני שנים אחדות. מדובר באדם בשם גואטה, ששוטרים חשדו בו שהוא נושא סמים, ודרשו ממנו להתפשט מבגדיו ברבים כדי שיוכלו לבדוק אם אין עליו סמים. במשפט עלתה הטענה שיש במעשה זה פגיעה חמורה בכבוד האדם. לפניכם קטע, מתוך פסק הדין של בית המשפט העליון בנידון:

"כבוד האדם פירושו לא לבייש ולא לבזות את צלם הא-להים שבאדם. ודוק: לא כל פגיעה בכבוד האדם כלולה היא במסגרת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. דרך משל, פגיעה בכבודו של אדם מכובד, שראוי הוא, לפי מעמדו, לשבת במקום בו יושבים בני מעמדו, ולא בין פשוטי עם, יכול שפוגעת היא בכבודו מבחינה חברתית... אך אין בכך משום ביזוי וביוש צלם א-להים שבו, ואין פגיעה זו כלולה כל עיקר במסגרת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. על פגיעה שיש בה משום ביזוי וביוש צלם הא-להים שבאדם, כגון עריכת חיפוש בגופו

האם לאדם פושע שפגע באחרים יש זכות לקבל יחס אנושי?

יחס אנושי מגיע רק לאנושיים!

"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, י"ח)
"רעך הוא, אם טוב הוא, אבל לא אם הוא רשע. כדכתיב "יראת ה' שנאת רע" (משלי, ח, י"ג)
פירוש הרשב"ם, ויקרא יט, יח

"לכן כל הורג קין שבעתיים יקם וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו"
בראשית ד, ט"ו

1. מה מטרת האות ששם ה' לקין?
2. מה אפשר להסיק ממעשה זה לגבי היחס לעבריינים?

והפשטת לבושו של אדם ברבים, מצאנו הקפדה יתרה בעולמה של הלכה... במקרה כגון זה עדיף שלפי שעה...
יעבור את האיסור [ההלכתי] ובלבד שלא לבייש ולבזות את צלם הא-להים שלו כאדם."
(בש"פ 2145/925 מדינת ישראל נ' גואטה, פ"ד מו (5), 704, 724)

בדילמה הראשונה דנו בשאלה האם לפושע מגיע כבוד בסיסי, באירוע שלפנינו נעשה נסיון להגדיר מהו "כבוד בסיסי", קראו את פסק הדין ולאחר מכן קיימו דיון וגבשו דעה: מה מותר ומה אסור בתכלית האיסור לעשות לכל אדם באשר הוא אדם?

נמקו את החלטתכם והציגו אותה במליאת הכיתה.

רקע עיוני

ביהדות פוגשים את המושג "כבוד" פעמים רבות, אולם בעיקרו של דבר הכוונה ל"כבוד לבעל סמכות", כגון להורים, למורים, לרבנים ולשליטים. כבוד מסוג זה מעוגן במקורות. בתורה כתוב: "כבד את אביך ואת אמך" ו"והדרת פני זקן", ובדברי חז"ל נאמר: "לימדה תורה דרך ארץ לחלוק כבוד למלכות", ואפשר להביא עוד דוגמאות רבות.

אולם, עיון במקורות ילמד אותנו שלפי היהדות לא רק לבעלי סמכות מגיע כבוד, אלא שיש לתת יחס של כבוד אנושי לכל אדם באשר הוא אדם, ללא התחשבות במעמדו האישי, החברתי והתפקודי. זאת מכוח היות האדם נברא בצלם א-להים: "ויברא א-להים את האדם בצלמו בצלם א-להים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם" וכן "חביב אדם שנברא בצלם".

הערך של כבוד הבריות הוא ציר - בסיס אידיאלי להלכות רבות, כגון: קבורה, כבוד המת, טומאת כהן, מת מצווה, אנינות, אבלות, זקן ואינו לפי כבודו, מלבין פני חברו ברבים וכיוצא באלה. ואף יתכן, שכל המצוות שבין אדם לחברו מבוססות על הערך של כבוד הבריות. הרמב"ן כבר פסק, שכל העניין שבני נח מחויבים לקיים שבע מצוות-יסוד הוא תוצאה של השקפה הרבה יותר בסיסית, היינו "צלם א-להים". בפירושו לפסוק "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (בראשית א, כו) מצביע הרמב"ן על הכתוב בספר תהילים (ח, ו), שם הוחלף הביטוי "בצלמנו כדמותנו" ובמקומו כתוב "וכבוד והדר תעטרהו"; "צלם א-להים" הומר אפוא ב"כבוד האלקים", ותמורתו בלשון חכמים - על פי ההלכה - "כבוד הבריות".

הרב סולובייצ'יק, ימי זיכרון עמ' 9

בשנת 1948, שלוש שנים לאחר מלחמת העולם השנייה התכנסו נציגים מכל מדינות העולם, וחיברו מסמך ובו כללים שלפיהם יש לנהוג כלפי בני אדם בכל מקום בעולם, כדי שהזוועות שקרו לא יקרו שוב. מסמך זה נקרא "ההכרזה על זכויות האדם". הסעיף הראשון של הכרזת האו"ם האוניברסאלית בדבר זכויות האדם משנת 1948, קובע כך: "כל בני האדם נולדים חופשיים ושווים זה לזה בכבוד-האדם ובזכויות". הרעיון של כבוד האדם אומץ גם על ידי המחוקק הישראלי בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו - שנחקק בשנת 1992 וקובע:

"חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית" (סעיף 1).

"אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם" (סעיף 2).

כלומר, החוק הישראלי קובע במפורש כי במדינת ישראל יש לשלב את ערכי היהדות עתיקי היומין עם ערכי הדמוקרטיה המודרניים.

לסיכום ניתן לומר שערך כבוד האדם בא לקבוע רף תחתון להתנהגות בין-אנושית; לסמן קו אדום שאין לחצות אותו ביחסי אנוש בשום נסיבות. זהו ערך מולד שאין צורך לעשות דבר כדי לזכות בו או לתחזקו, ואין הוא משתנה מאדם לאדם. זהו כבוד המשותף לכל בני האדם, גדולים וקטנים, נכבדים ושפלים, בכל מקום ובכל זמן, בלא הבדל מין, גזע, גיל או השתייכות מעמדית או קבוצתית.